

Abrahám Hirsch a Elisabeth Husserl

(dva židovské osudy v raněnovověkém Krnově)

Pavel Kuča, 2001

Za téma své seminární práce do Dějin raného novověku českých zemí jsem si zvolil rozbor dvou dokumentů, zachycujících životní situaci dvou konkrétních lidí v nelehkých životních situacích, za které nebyli sami odpovědní. Práce je zároveň skromnou exkurzí do historie vztahu křesťanů ke svým židovským sousedům a do vztahu člověka k odlišnému obecně. Tyto osudy jsem zasadil do časových, prostorových a kulturních souvislostí a pokusil se tedy také o drobnou syntézu dějin Židů v Krnově a ve Slezsku v raném novověku. Horní časovou mez jsem si stanovil na 15. století, dolní na rok 1780. Považoval jsem za potřebné vysvětlit procesy, ke kterým došlo již před rokem 1500, protože vytvořily podmínky pro situaci ve století 16. Naopak vláda Josefa II. znamenala pro židovskou pospolitost rozhodující změnu, teprve v této době pro ně de facto skončil středověk (!).

Jako prameny jsem použil edici dokumentů, připojenou k díle M.Branna, a dokumenty uložené v Zemském archivu v Opavě. Velice těžké bylo sehnat přístup k prvnímu uvedenému zdroji. Nikde v České republice jsem tuto vícesvazkovou knihu nenašel, byl jsem tedy nucen pořídit si kopie z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu.

Tématu dějin Židů v Krnově do roku 1742 se zatím nikdo komplexně nevěnoval. Nejpodrobněji je zpracoval před rokem 1917 Markus Brann z Vratislavi ve své *Geschichte der Juden in Schlesien* a na samém sklonku 20. století Janusz Spyra z Cieszyna v dosud nevydané 10 stránkové práci *Židé ve starém Krnově*. Především z těchto prací jsem vycházel. Ostatní tematická literatura se zmiňuje o Krnově jen okrajově nebo se týká dějin novodobé židovské obce. Ta se začala formovat po roce 1848 s možností se svobodně stěhovat. Vytvořili ji převážně starousedlíci z Osoblahy. Právě o moravské Osoblaze toho bylo napsáno relativně mnoho, byl to jeden z důvodů, proč jsem se tamní komunitou nezabýval. O úplné zpracování minulosti Židů na Krnovsku, opět především té moderní, se v současné době snaží skupinka "nadšenců" z občanského sdružení Krnovská synagoga.

Místo Židů v křesťanské společnosti bylo určeno oficiálním, teologicky zdůvodněným postojem římskokatolické nebo některé z protestantských církví, k níž se hlásila většina obyvatel dané země, dále pak možností ekonomického prospěchu

z nich pro zeměpána či vrchnost.

Právní základ existenci Židů jako tolerované menšiny položil ve 4.století sv. Augustin.

V Augustinově koncepci dávají Židé křesťanům dvojí svědectví a toto svědectví je smyslem pokračování jejich existence. Byli to oni, kdo od Boha dostali mesianistická proroctví, avšak poté, co mesiáš (v osobě Ježíše Krista) skutečně přišel, zavrhli jej. Proto se proti nim obrátil Boží hněv a tak žijí v poníženém postavení a v bídě, roztroušeni po světě. Z tohoto dogmatu vycházelo také usnesení IV. lateránského koncilu z r.1215, které nařídilo prostorové oddělení Židů do uzavřených čtvrtí (postupně se vžil název "ghetto" - podle slévárny, v jejímž okolí byli benátské Židy nuceni se v r.1516 usadit) a jejich povinnost odlišit své oblečení od ostatních obyvatel. V českých zemích nosili po většinu raného novověku špičatý klobouk s rolničkou či bambulí a žluté kolečko na rameni. Na druhou stranu ale vysocí církevní představitelé, zvláště pak papež, bránili násilnému křtění Židů a pogromům, ke kterým často docházelo. Přesto někteří prostí kněží svými antisemitskými výpady lid k takovým činům podněcovali jako např. u nás v 15.století italský františkánský mnich Jan Kapistrán.

Ve středověku byli Židé výhradním majetkem panovníka. Ten zajišťoval ochranu jejich života a statků a svobodu vyznání, oni za to odváděli do komorní pokladny značné finanční částky.

Od 15.století se v souvislosti s husitskými válkami, vyháněním z měst a slabou královskou mocí dostávají Židé do závislosti na šlechtické (a církevní) vrchnosti. Ta je potom až do konce 18.století brání proti centrální moci, snažící se je opakovaně vypovědět ze země. Pro České království to bylo r.1507 Vladislavem II, r.1541 Ferdinandem I a r.1744 Marií Terezií, avšak žádné nebylo nakonec zrealizováno. Popud k tomu dávají zejména měšťané, z důvodu podnikatelské konkurence tradiční nepřátelé Židů. Obviňují je ze znesvěcování hostií, rituálních vražd křesťanských dětí, zakládání požárů, otravování studní a vyzvědačské činnosti ve prospěch nepřátelského státu, zejména Osmanské říše. R.1726 vydal Karel VI. tzv. familiantský zákon, podle něž neměl být přesáhnut tehdejší počet židovských rodin (8541 v Čechách). Aby se toho dosáhlo, přecházelo právo ženitby a pokračování živnosti jen na nejstaršího syna, ostatní tedy museli zůstat svobodní nebo odejít ze země. Císař také nařídil provedení důkladné územní separace Židů a oddělení ghett brankami a řetězy od ostatních částí města. Byly vypracovány urbanistické plány, ale k jejich realizaci většinou nedošlo. Obrovská proměna židovské pospolitosti započala po r.1780. Josef. II. nařídil Židům přijmout německá příjmení, používat němčinu v písemném styku, dětem návštěvu státních škol, otevřel Židům přístup k dříve zakázaným řemeslům a vstup na trhy v královských městech a umožnil jim studium na univerzitách. Zachoval však familiantský zákon. V již dříve zapovězených (především královských) městech jim ani nadále nebylo povoleno se usadit.

Hospodářský život Židů byl determinován tím, co jim společnost dovolila. Živit se zemědělstvím jim od počátku zakazovala církev. Ve středověku byla Židům postupně zapovězena také většina

řemesel. Uvolnění nastalo až v 15.století, ale řemeslníci se i nadále nacházeli na hranici ilegality a často mohli své zboží nabízet pouze svým souvěrcům. Téměř svobodné podmínky však měli na moravských šlechtických panstvích. Mezi tradiční řemesla patřili řezníci (z náboženských důvodů). Značný vliv měli v mezinárodním obchodu, kontrolovali např. dovoz soli. Teprve Ferdinand II. vydal privilegia umožňující Židům přístup ke všem řemeslům s výjimkou výroby zbraní. Začátkem 18.století už provozovala řemeslo např. většina obyvatel Židovského Města Pražského, nejvíce živnosti krejčovské a ševcovské. Avšak křesťanské cechy se nadále snažili vytvářet Židům překážky při odbytu jejich výrobků. Ve městech fungovalo také několik, převážně kožešnických manufaktur. Židovské textilní manufaktury zajišťovaly uniformy pro císařskou armádu. Na venkově se Židé stávali nájemci palíren kořalky. Nájem mlýnů, pivovarů, ovčínů atd. jim byl zakázán. Opakovaně císař zakazoval také pronajímat Židům mýta a celnice, ale toto nařízení šlechta na některých místech nerespektovala.

Podobně i v obchodu byli Židé omezováni, legálně směli prodávat až do konce 16.století jen staré zboží a takové, jež nenabízeli křesťané. Ve skutečnosti však značně riskovali a věnovali se obchodu s různými artikly, často zprostředkovávali i mezinárodní výměnu. Např. pražští Židé za vlády Ferdinanda I. obchodovali převážně s kožešinami, noži, drahými kovy, textiliemi, kořením a potravinami. Dekrety Rudolfa II. z r.1585 obchod s většinou druhů zboží Židům povolily. Byly jim zároveň otevřeny křesťanské trhy téměř ve všech městech. Za třicetileté války byli Židé využíváni jako dodavatelé císařských armád. Avšak s utužováním rekatolizace a absolutizmu jim byl opět omezován přístup na trhy a do měst. Např. za jednorázový vstup do královského města museli zaplatit vysokou osobní daň. K uvolnění došlo až za Josefa II. Zvláštní postavení měli tzv. dvorní Židé, císařští dodavatelé, a tzv. domácí Židé, obstarávající příslušné vrchnosti vše potřebné.

Významným způsobem obživy bylo půjčování peněz na úrok, tzv. lichva. Do 15.století byla záležitostí výhradně židovskou (církve označila na základě biblických pasáží poskytování úvěru za hřích), ale i v dalších dobách měli Židé rozhodující vliv ve finančnictví. Jejich služeb využívaly všechny majetné složky obyvatelstva včetně císaře - např. při náhlé potřebě většího objemu hotovosti pro válku s Turky. Ač se k výše uvedeným činnostem dostali nedobrovolně a byli v důsledku svých povolání značně neoblíbeni, byly to právě vysoké peněžní částky, odváděné panovníkovi, šlechtě i městům, které zajistily komunitě přežití. Ze svobodných povolání získali věhlas židovští lékaři.

Jen málo Židů bylo bohatých. Většina naopak žila ve výrazně horších podmínkách, než jejich křesťanští sousedé. Tak například v Osoblaze ještě v r.1788 připadlo 19 osob na jeden dům židovský, kdežto pouze 6 na dům křesťanský.

Raně novověká židovská komunita v zemích České koruny náležela k aškenázské větvi národa,

jako jazyk běžné vnitřní komunikace tedy používala jidiš, dialekt němčiny s vlivy hebrejštiny, staré francouzštiny a slovanských jazyků. Kulturně byla propojena se svými souvěrci jinde v Evropě. Rabíni často působili mimo svou rodnou zemi. Počátkem 17.století se na čas stala významným centrem židovské vzdělanosti pražská ješiva (vyšší talmudská škola) a nadregionální dosah měla i zdejší hebrejská knihtiskárna. Vzájemné ovlivňování zesilovaly migrace Židů - vypovídání z německých zemí v 16.století, příchod utečenců před pogromy Bohdana Chmelnického r.1648 (přinesli s sebou myšlenky chasidizmu) nebo odchod přespočetných v důsledku familiantského zákona z r.1726 do Uher. České země byli na pomezí západní Evropy, odkud se většina Židů musela vystěhovat a vrací se sem až v 19.století, a východu, přesněji Polska, kde rozhodujícím způsobem ovládli ekonomiku země a získali rozsáhlou, samosprávu.

Krnov byl po celý raný novověk sídelním městem stejnojmenného knížectví, které v době stavovského státu představovalo samostatnou zemi České koruny. Mělo vlastní zemské právo, jehož předlohou i odvolací instancí bylo právo moravské, a byly vedeny samostatné zemské desky, psané od r.1426 česky a uložené na radnici. Kníže, počítající sám sebe mezi slezskou vyšší šlechtu, byl považován za zeměpána. Nejvyšším úředníkem Krnovského knížectví byl zemský hejtman a nižší šlechta představovala zemské stavy. Součástí Krnovska byly od r.1503 také Hlubčice (Leobschütz, Głubczyce), ve stejné době se však oddělilo bruntálské panství. Dále k němu patřily podhorské okolí samotného města, město Horní Benešov a vesnice v okolí Bavorova (Baborów) a Kravař, naopak albrechtické panství, městečko Opavice a okolí Bránice (Branice /pl./) a Hrobník (Grobniki) náležely opavskému knížeti. Opavsko a Krnovsko se vzájemně prolínaly a netvořily souvislá území. Osoblažsko (včetně Jindřichova, Rudoltic) bylo majetkem olomouckého biskupství a považovalo se za součást Moravy, bylo největší z tzv. enkláv. V době absolutizmu ztratilo panstvo většinu svých práv a jednotlivá slezská knížectví byla řízena centrálním Vrchním úřadem ve Vratislavi.

Majitelem Krnovského knížectví byl Jan ze Šelenberka a Kostí (1493-1523, byl zároveň kancléřem v Čechách) a po něm Hohenzollernové (1523-1620). Jiří z Ansbachu (byl zároveň braniborským markrabětem a v zástavě měl také sousední knížectví opolské a ratibořské) zavedl ve městě luterství (zřídil i konzistoř) a vybudoval na svou dobu honosný renesanční zámek. Jiří Bedřich razil ve městě mince. Pošlapával stará práva zemanů a snažil se zavést kalvínství. V obou případech ale musel přistoupit na kompromis. Konečně Jan Jiří Krnovský vedl slezskou šlechtu za stavovského odboje a vzdoroval Ferdinandovi II. až do své smrti r.1624. Po konfiskacích získal Krnovsko v r.1622 Karel z Lichtenštejnu, který v té chvíli již držel Opavsko. Lichtenštejnové pak titulárně vládli oběma knížectvím až do zrušení poddanství, avšak nesídlili zde. Karel do Krnova povolal řád minoritů a měšťané se nakonec sami rozhodli konvertovat ke katolicizmu. V závěru

třicetileté války město několikrát obléhal Torstenson, po jeho dobytí zde byla v letech 1645-1650 usazena švédská posádka. Po skončení dlouhého konfliktu přišli noví kolonisté a od r.1666 jsou všechny úřední zápisy vedeny již jen německy. V římskokatolické církevní správě přináležel krnovský děkanát (do r.1996) i Hlubčice (do konce 70.let 20.století) vždy olomoucké diecézi. Na hošťálkovském panství (Holčovice, Vraclávek) se však pod ochranou Skrbenských z Hříště, byť v poloilegalitě, udrželi po celé baroko luteráni. Krnov bylo po celou dobu výrazně německé, stejně jako 15 km vzdálené Hlubčice. Hlubčické městské právo bylo vzorem pro některá moravská města, např. Hranice nebo Uherský Brod. V 16.století měl Krnov de iure postavení zeměpanského města, funkčně jej lze označit za jedno z tzv. rezidenčních vrchnostenských měst. V té době zde existovaly např. cechy pekařů, perníkářů, rybářů, ševců, soukeníků, kožešníků, hodinářů, puškařů a sládků, v 17. přibyli kloboučníci, masaři, truhláři, hrnčíři, solníci a další, v 18.věku mlynáři. Vesničané z knížectví byli povinni odebírat z Krnova pivo a pálenku. Podle starých privilegií byli měšťané osvobozeni od placení mýt na celé Moravě, hospodářsky však byli srostlí se Slezskem.

Po smrti Karla VI. na podzim r.1740 vznesl pruský král, Hohenzollern Bedřich II., nárok na Slezsko. Zdůvodnil ho údajně protiprávní konfiskací Krnovského knížectví svému příbuznému Janu Jiřímu. Po válečném konfliktu byl r.1742 uzavřen tzv. vratislavský mír, kterým polovina knížectví včetně města Hlubčic připadla Prusku. Krnov se tak stal pohraničním městem. Nové rakousko-pruské hranice byly určeny moderním způsobem řekami Opavicí a Opavou, avšak v celé jesenické oblasti byly v rozporu s přirozenou spádovostí oblastí. Důvodem pravděpodobně byla mimo jiné skutečnost, že ministr Bartenstein vlastnil jindřichovské panství. R.1746 byly sloučeny zbytky lichtenštejnských držav v jedno knížectví opavsko-krnovské, zaniklo tak mj. krnovské zemské právo. Zároveň byla vytvořena nová korunní země, tzv. rakouské Slezsko, v jejímž čele stál jako reprezentant panovníka Královský úřad v Opavě.

Ve 14.století došlo ve Slezsku navzdory různým omezením k velkému rozvoji židovské komunity. Její demografický a ekonomický růst však zároveň vyvolal odpor formujícího se "třetího stavu", jenž se jim stal v následujících 150 letech osudným. Po Kapistránových kázáních r.1453 jsou vratislavští Židé obviněni, že "zakoupili od jistého sedláka devět hostií a píchali do nich tak dlouho, až začala téct krev" Městská rada referovala o případu králi Ladislavu Pohrobkovi a ten nařídil "viníky upálit na hranici, děti nad sedm let pokřtít a ostatní Židy vypovědět" 17 osob bylo skutečně tímto způsobem popraveno. Právo vyhnat Židy postupně obdržela i další města, takže koncem 15.století již žádní v Dolním ani středním Slezsku nežili. Nadále však existovaly židovské obce v Horním Slezsku.

V Krnově je r.1418 zmiňována Židovka Sára, snažící se vydobýt pohledávku na panu Jiřím

z Lukova, a r.1426 jistá Ozepová, mající pravděpodobně podobný problém. Krnovští Židé se tedy s jistotou zabývali půjčováním peněz, a to i šlechtě. Další zprávy máme až ze 16. století. Urbář krnovského panství z r.1523 vyjmenovává několik židovských rodin. Jako první je jmenován David (musel odvádět 56 zlatých ročně, rozložených do dvou splátek - na sv.Jiří a na sv.Václava), dále Moses (42 zl.), Liber a Michael (po 28 zl.) a Herschel (18 zl.). Vedle nich jsou jmenováni ještě Kole (podruhyň) a Mezwirská. Krom toho museli nepochybně platit i do městské pokladny a na údržbu farního kostela. Z pramene lze usuzovat na celkový počet 40 – 50 osob. O několik let dříve byl do gruntovní knihy zapsán prodej domu v Židovské ulici (Judengasse) za 140 zlatých. Krnovští Židé byli tedy stejně jako v Hlubčicích a Opavě soustředěni do jedné ulice. Jednalo se pravděpodobně o dnešní Vodní na jihovýchodě městského jádra. Zda měli rabína, modlitebnu, hřbitov atp. nevíme. Ve smlouvě z r.1524, jíž Jiří Hohenzollern koupil knížectví, se doslova uvádějí "křesťané a židé". Podléhali městské jurisdikci, mohli se však odvolat ke knížeti. Avšak i zde se smrákalo na špatné časy.

V r.1517 přibil Martin Luther na dveře kostela ve Wittenbergu svých 95 tezích a zahájil tak reformaci. Výsledkem náboženských sporů byl všeobecný vzrůst nejistot a s ním i zvýšení religiozity. V této atmosféře našel r.1521 pastýř z Křížov Židy z rituálního zabití křesťanského dítěte. Na základě jeho výpovědi byli r.1522 vypovězeni z Opavy. Tento akt předznamenal vývoj i v okolních knížectvích.

V květnu r.1535 obvinil jistý muž svoji ženu z cizoložství. Ta prohlásila, že byla motivována finančně, a označila jistou Dorotheu Schkaryn (Dorotu Škarovou) za kuplíčku. Schkarynová pak na mučidlech obvinila tři další ženy. Nařkla také hlubčického Žida Aberhaima Heresche:

Přiznání Dorothey Schkaryn (Doroty Škarové) na mučidlech v pondělí po Těle Páně (31. května) roku 1535

Nejdříve Schkarynová přiznala, jak ji hlubčický žid Aberhaim Heresch navštívil, aby mu obstarala mléko křesťanské matky. On s tím mlékem chtěl čarovat, aby všechny ženy v zemi vymřely. Schkarynová vzala však zkažené mléko a zanesla jej k Lorentzi Kretzmerovi, který ho židovi předal na starém tržišti v úterý v roce 1534. Za to jí dal žid polovinu hedvábného závoje. Dále byl jistý sedlák z Hrobník židovi dlužný, tak mu dluhy odpustil a vzal jej s sebou, aby nesl to mléko. Společně vystoupali na šibenici u Hlubčic a nějakému oběšenému tam usekli hlavu. Sedlák nalil mléko dovnitř do hlavy a žid poté mluvil k sedlákovi: "Poslouchej, co to uvnitř bručí?!". Sedlák řekl: "Kvičí tam malé sele." Na to žid: "Ta děvka mi nedala pravé mléko, jinak by musely všechny ženy v kraji zemřít. Takto musí zhynout vše zkažené."

Po tomto nahlášeném přiznání je větší jistota ve Schkarynové než v Aberhaimovi. Když žida dovedli před Schkarynovou, doznala na základě svých vzpomínek, že je to ten pravý. Pod přísahou řekla: "Ty, žide, jsi ode mne přijal mléko a dal jsi mi za odměnu hedvábný závoj, který stále ještě leží v mé truhle. pak chci zemřít." Nařčený Aberhaim se po tomto nechal slyšet. Schkarynová byla odvedena a odsouzena. Proti židovi byly vedeny výslechy, na jeho požádání však byly zrušeny a s bystrostí bylo proti němu dále jednáno. Nakonec na mučidlech doznal, jak následuje:

Přiznání žida Aberhaima Heresche (Abraháma Hirsche) na mučidlech

Nejdříve žid Aberhaim přiznal, jak přijal v úterý na starém tržišti mléko od Schkarynové, a řekl, že toto mléko chtěl dát své ženě, aby otěhotněla. Dále přiznal, jak to mléko lil do mrtvé hlavy v příkopě pod hlubčickou šibenicí, načež měla v celé zemi vymřít prasata. Doznává, že tím nemyslel prasata, ale ženy, a že jej toto kouzlo naučil žid z Opole, zvaný Baruch. Také že u toho všeho byli přítomni i Benisch a dlouhý žid Jacob z Hlubčic. Dále přiznává, že to udělal, aby vyhubil křesťany, protože jej křesťané nemají v úctě. Proto jsou i židé ke křesťanům nepřátelští a všichni křesťané mají zemřít. Druhý den po odsouzení Schkarynové žid Aberhaim potvrdil vše, co ona předtím na mučidlech neodvolatelně vypověděla, jak popsáno výše. Avšak za několik dnů po uskutečněné radě si to rozmyslel. Poté co nechtěl ven s pořádným prohlášením, byl mučivě tázán a vypověděl a uznal, jak následuje:

Výpověď žida Aberhaima, zvaného Heresch, kterou neodvolatelně přiznal na mučidlech v úterý po sv. Bonifáci (8. června) 1535

Nejprve přiznal, že Baruch, žid z Olešnice, za ním přišel do Hlubčic a mluvil s ním o kouzlech, s jejichž pomocí by mohli vyhubit křesťany. Domluvili se, že za tímto účelem přinese mléko křesťanské ženy. Poté Aberhaim ve vesnici dojednal s Dorotheou Schkarynovou, aby mu obstarala mléko nějaké ženy. Dále potvrzuje, že mu Schkarynová v glazovaném hrnečku v úterý roku 1534, když byl v Krnově měla přinést řezníku Nickelovi, za to dal Schkarynové půlku hedvábného závoje. Dále doznává, že když to stejné mléko přinesl do Hlubčic, svěřil jej židu Baruchovi. Jednou večer společně vyšli on, Baruch, žid Benesch a dlouhý žid Jacob z Hlubčic. U šibenice nalil žid Baruch před zraky ostatních mléko do mrtvé hlavy a říkal u toho ošklivá slova, aby vymřeli všichni křesťané. Jaká to byla slova, nevěděl. Na závěr Baruch řekl: "Už jsem ukončil, co ukončit mám". Potom šli všichni čtyři v noci do Klisna a ráno na obřizku chlapce do Horního Hlohova. Dále přiznal, že většina židů, myslí tím všechny muže, ne ženy a děti, o takových činech vědí. Obvykle se

scházejí na trzích v Horním Hlohově a mluví mezi sebou o tom, jak to proběhlo. Když nějaký žid uškodí křesťanovi, nechce si to nechat jen pro sebe. Pokaždé, když se tyto činy staly, jeden druhému o tom řekl.

Dále řekl, že ho ten starý padouch a zlosyn Baruch přesvědčil, že i ostatní židé jsou darební a že jsou zavázáni ničit. Když má nějaký co do činění s křesťanem, má mu prodávat, od něj kupovat či jemu platit. Jinak mají být křesťané od všech zlotřilostí, jež se naskytnou, odehnáni. Tak to tedy bylo. Necht' se ví o takovém chování židů v knížectví pod mým milostivým pánem, markrabětem Jiřím. On chce toto říci v jejich přítomnosti a z očí do očí všem židům a také každému jednotlivě, zvláště pak Jacobovi z Opole a tomu židovi, jenž s ním přišel.

Tyto prepisy výpovědí přiložil krnovský hejtman a komorní písař Hans Jordan ke své zprávě krnovskému knížeti, markrabímu Jiřímu z Ansbachu. Uvědomoval si, že tehdejší způsob výslechu za použití mučení není zcela hodnověrný. Proto, jak píše, přijal Aberhaima, který před ním svá předchozí doznání viny odvolal. Zemský hejtman byl ochoten mu uvěřit, avšak dva vratislavští učenci, zastavivší se na své cestě v Krnově, jej přesvědčili, že směřodaté je Židovo prvotní přiznání. Aberhaim Heresch (Abrahám Hirsch, tj. česky "Jelen" nebo "Jelínek", hebrejsky "Cvi", "Tsvi", "Zewi") byl tedy slavnostně upálen. Ostatní Židé byli drženi ve vězení v Krnově, dva z nich následkem mučení zemřeli. Po naléhání hlubčických měšťanů, aby Židy z knížectví vyhnal, Jiří 15. srpna 1535 toto rozhodnutí skutečně učinil. Zároveň bylo dohodnuto, že měšťané převezmou platby, jež Židé doposud odváděli.'

Není od věci zmínit, co celé aféře předcházelo. 12. března 1534 městští radní v čele s purkmistrem stěžovali knížeti, že Židé svým obchodem s šafránem a pepřem a i dalšími podnikatelskými aktivitami škodí v obchodování křesťanským kupcům. Žádali, aby jim to zakázal. Asi za měsíc předal Jiří z Ansbachu dopis Aberhaimu Hereschovi z Hlubčic, označovanému v pramenech jako "zemský starší", tedy představený Židů v Krnovském knížectví. Ten naopak ve své odpovědi knížeti prosil, aby stížnost města zamítl s odůvodněním, že Židé jsou chudí a nemohou si jiným způsobem vydělávat na platby do knížecí pokladny. Hohenzollern rozhodl kompromisem. Potvrdil, že Židé mají právo nakupovat a prodávat své zboží. Konkurence s měšťany podle něj umožňovala, aby řadoví obyvatelé nakupovali levněji. Na druhou stranu Židům zakázal prodej mimo týdenní a výroční trhy. I toto rozhodnutí je potřeba chápat v souvislostech.

Židé přinášeli komoře nemálo peněz. Již markrabě Jiří (a po něm i Jiří Bedřich) však byl zároveň ve sporu s drobnými stavy a města Krnov a Hlubčice stála na jeho straně. Venkovská šlechta, mluvící téměř výhradně česky, bránila svá starobylá práva a nesouhlasila se snahou knížete o

posílení ústřední. Zato německý Krnov (Jägerndorf), kam právě Jiří přenesl knížecí sídlo z nedalekého hradu Cvilína, se z přítomnosti zemských úřadů těšil. Markrabě dbal na reprezentativnost města, nařídil např. vydláždění hlavních ulic a udržování čistoty.

Vyhnání se mělo vztahovat na knížectví krnovské, opolské a ratibořské. Druhá dvě ze zmíněných však byla držena Hohenzollerny pouze v zástavě. Proto markrabě požádal císaře o potvrzení. Ferdinand I. vyhnání z dalších dvou knížectví nepovolil. Dodal, že není možné odsuzovat k smrti na základě nejistých důkazů. Stanovisko majestátu pravděpodobně nebylo motivováno vcitěním se do situace pronásledovaných, ale spíš nepřátelstvím mezi Habsburky a Hohenzollerny. Dokládá to fakt, že později se i samotný Ferdinand rozhodl vystěhovat Židy z Horního Slezska. Jisté je, že v Krnově o nich v r.1537 již není zmínky. Hlubčice dokonce r.1543 získali výslovné právo nepřijímat Židy na své území. R.1563 museli synové Izraele odejít také z Opole, r.1570 z Prudníku.

Císař Rudolf II. vydal 2.května 1582 patent, podle kterého musela i hrstka zbývajících Židů opustit Slezsko s dodatkem, že mohou prodat své nemovitosti a vyvést peníze. Od tohoto data až do začátku pruské správy neexistovaly v této zemi židovské obce s výjimkou dolnoslezského Hlohova a hornoslezské Bělé. Jinde se v pozdějších dobách směli usadit pouze jednotlivci.

Z Hlohova (Glogau, Głogów) byli Židé vypovězeni r.1584, ale již r.1598 získává císařské privilegium, umožňující pobyt a dávající podnikatelské výhody, obchodník Israel Benedit. Ten kolem sebe soustřeďuje další, a tak, díky shovívavosti zdejších úřadů, vzniká židovská obec. R.1622 dostala povolení si zřídit pohřebiště, r.1636 si postavila synagogu. V r.1638 zde žilo 34 rodin a dalších 12 Židů z Polska. R.1725 měla židovská čtvrť, rozprostírající se poblíž městských hradeb, 36 domů obývaných 278 rodinami, přesněji 1.564 osobami. R.1756 bylo Židů 1.644, bydleli i mimo vlastní čtvrť (Židovskou ulici) a věnovali se obchodu s koženým zbožím, hedvábím, tabákem, kořením, vlnou, sukrem, lnem, lékem, vínem a obilí, byli zprostředkovateli, krejčími, zlatníky, knoflíkáři a věnovali se ručním pracem.

Vrchností v Bělé (Zülz, Biała Prudnicka) byli v letech 1602-1747 Proškovští. Přijmuli na svém panství Židy a r.1601 pro ně vymohli císařský dekret, povolující jim stálý pobyt v Bělé a nařizující městu jejich ochranu. Komunita prožívala největší rozkvět koncem 18.století, kdy se zabývala obchodem s tkaninami, hedvábím, brabanstkými krajkami, vlnou, voskem, medem a jiným tovary a dostala tak značného bohatství. Zprostředkovali výměnu zboží s Polskem. Jako tzv. domácí Židé nemuseli platit vysoké židovské daně. Samotní bělští Židé nazývali své město "Makum Cadik", česky "místo spravedlivých". R.1724 zde žilo asi 600 Židů, r.1780 měla Prudnická Bělá 1.061 židovských obyvatel, což představovalo 52,5 % všech měšťanů. Ve městě se do dnešních dnů dochoval největší židovský hřbitov ve Slezsku.

Na Opavsku a Opolsku směli, byť s omezeními, podnikali také Židé z moravské Osoblahy.

Vzkvétající židovská obec zde existovala pod ochranou olomouckých biskupů, od r.1420 směli Židé sídlit ve vnitřním hrazeném městě. R.1455 byli poprvé přijati uprchlíci z Hlubčic, r.1570 z Prudníku, později z ostatního Slezska, z Krakova, středního Německa a r.1670 z Vídně. Moses Manesse z Osoblavy byl v době vlády Ferdinanda II. dodavatelem pagamentu, kovu pro výrobu mincí, do slezských mincoven. Ve 20.letech 18.století se odhaduje přítomnost asi 130 rodin, tedy víc než počet tolerovaných rodin v tzv. rakouském Slezsku po r.1742. R.1763 bylo v Osoblaze napočítáno 467 osob a r.1788 596. Povolení navštěvovat týdenní trhy v Krnově však osoblažští Židé obdrželi až r.1778, navíc pod podmínkou, že budou prodávat výrobky z tohoto kraje a ne cizí zboží.

K mírnému obratu v tolerování Židů ve Slezsku dochází za třicetileté války. R.1628 získávají v zemi setrvalí Židé právo nerušeného navštěvování trhů. K přílivu Židů z Polska dochází za švédsko-polské války a po povstáních Bohdana Chmelnického. Usazovali se roztroušeně po venkově, kde je najímala šlechta jako výběrce cel, mýt, židovské potravní daně (akcízu), jako provozovatele mlýnů, ovčínů, poplužních dvorů a pivovarů. Přes oficiální zákaz jim byli svěřovány i palírny kořalky a výčepy. Židé organizovali východní obchod, včetně nákupu dobytka (ten pak byl nabízen v Břehu). Byli využíváni jako poskytovatelé půjček hotovosti, což ale vzbuzovalo i odpor k nim, takže zemská vláda požadovala počátkem 18.století jejich vypovězení. Ne všichni však oplývali bohatstvím. Ekonomicky slezští Židé sestávali ze tří skupin. První byli již zmínění vesničtí Židé, druhou obchodníci a řemeslníci z Hlohova a Bělé a poslední byla malá privilegovaná vrstva vojenských dodavatelů a vlastníků manufaktur. Tito dosáhli uznání ze strany státu a začali udávat tón kulturnímu vývoji celé židovské menšiny. R.1697 bylo na předměstích Vratislavi, navzdory značnému odporu měšťanů, napočítáno 5 židovských rodin, r.1737 16. R.1700 bylo ve Slezsku přibližně 200 rodin. R.1713 rakouská moc zavádí tzv. toleranční daň, jejími plátcí je r.1737 asi 800 osob. V tomto čísle ale nejsou zahrnuti obyvatelé Hlohova a Bělé, již byli od tohoto poplatku osvobozeni.

R.1625, v době kdy byl Krnov obležen dánským vojskem, vydává dánský kancléř dokument, opravňující sefardské Židy z Hamburku k usídlení na Krnovsku v případě, že by měli problémy ve své vlasti. K realizaci nedošlo. První informace o zaměstnávání Židů Lichtenštejny se objevuje až r.1671, kdy si stavy stěžují na v blízkosti Krnova usedlého Žida Davida Polacka, vybírajícího mýtné a majícího v nájmu palírnu kořalky. Požadoval prý neúměrně vysoké částky a poškozoval knížecí komoru. R.1679 je na stejném postu připomínán Simon Lövel. R.1702 se v Krnově uvádí Isaak Wolf, císařský výběrčí daní z masa.

V téže době působil v Krnově jako nájemce kořaleckého Urbáře Žid se jménem nebo příjmením Husserl. Byl obviněn ze spolupachatelství při falšování mincí a odsouzen k trestu smrti. Podrobnosti o jeho případu bohužel nejsou známy. Víme o něm až z dopisu, který psala jeho žena

Elizabeth r.1707 císaři a z dopisů adresovaných zemskému hejtmanovi. V prosbě o přimluvu Josefa I. zdůrazňovala, že rozsudek byl vynesena po krutém mučení a že i místní žalárník jejího muže tělesně týral. Suplika k zemsko-knížecímu úřadu z r.1710 je přepsána níže:

Praes(entatum) d(en) 29e April(is) 1710 etc.

An ein hochlöbl(iches) Landesfürstl(ichen) Amt der Landeshauptmanschaft des fürstenthumbs Jägerndorff etc.

Ihro hochfreyherrl(iche) Gnaden

Hoch und wohl gebohrner Freyherr etc.

Gnädig-hochgebiettender Herr Landeshauptmann etc.,

Ein hochlöbl(iches) Landesfürstl(iches) Amt geruhe aus alhier copialiter beyliegenden Rescripto gnädig zu ersehen, und wirdt demselben auch von selbstenn annoch erinnerlich beywohnen, was gestalten Ihro Kay(ser)l(ichen) und Königl(ichen) May(sta)tt, das verwichene 1707ten Jahr, den 27ten Septem(ris), allermildest rescribieret haben, daß meinem Manne der von mir gantzen 5 Jahr und 15 Wochen ex proprio alimentiret mit dem benöthigten holtze in seiner gefängtnus vorsehen und hierüber den 3ten gegenwertigen Monaths, an Stadt der Ihme dictirten Todesstraffe, aus kay(ser)l(icher) Clementh poenae fustigationis et relegationis würcklichen abgestraffet wordn ist, qua(m) damahlen inquisito und mir die entnommene Sachen in continenti hetten restituiret werden sollen, Eß ist aber sothane allernädigst anbefohlene zurückstellung der ursachen halber, weilen ich selbte, wegen allzu vielen Sorgen, die ich wegen Salvirung meines manns Tag und nacht, ohne aussetzen, gehabt nicht urgiren könne(n), biß Dato in suspenso geblieben, nun bin ich zwar, erst letzt abgerückten donnerstag nachdehm zu vorhin mehr besagt mein Ehemann das Seinige ausgestanden umb bedeute restitution oben erwehnt entnommener Sachen (worunter auch mein zu gebrachtes versiret bey Einem alhiesigen Löbl(ichen) Magistrat supplicando allein nur mit einem einfachen Memoriali weilen es keine Processsache sondern pure(m)pute(m) eine Erinnerung des allermildesten kay(ser)l. Rescripts) demüthig eingekom(men) hierauf aber, nebst zurückstellung meines Supplicati, mündlich dahin vorbeschieden worden. Es müßte mein anbringen von einem geschwornen Advocaten unterschriebener in Duplo eingegeben und sodan erst die vorbescheidung abgehohlet werden.

Wan dan nun ein Hochlöbl(iches) Landesfürstl(iches) Ambt hieraus gnädich abnehmen kan, das es mit mehr gewiegter extradirung auf eine weithlaufftigkeit und mir zu vorhin durch die so langwührige Verpfleg und atjung meines nunmehrö ausser Landes bestelten Manns, nebst 6 unerzogenen kindern, laider gott ! gänzlich verarmbt und in den eusersten nöth- und Schulden Standt verfallenen weibe ein für allemahl unerschwingliche geldt Splitterungen, zu meinem völligen ruin, angesehen seyen, da ich doch ohne dies voll der sorgen und kummer leben, wie und wo ich meinen gnädigsten fürsten das Schuldige bestandtgeldt werde zusamben klauben und meine anderwerttge Creditores befriedig sollen. Bevorab weilen ich (wie es Stadtkündig) so viel kleine kinderle zu ernähren und versorgen haben.

Als belanget an ein hochlöbl(iches) Landesfürstl(iches) Ambt mein unterthänig- demüthigstes Bitten, dasselbe geruhe obangezogene erhebliche bewegnussen gnädig zubeheztigen einfolglichen an gedachten Löbl(ichen) Stadtrath die behörige nachdrückliche verordnung in hohen gnaden dahin ergehen zu Lassen, womit ohne aller Sumptuosen Weithlaufftigkeit und schädlichen Protrahirung mehr off. Berührte widerzurückstellung der entnommenen und in Sequestrationen gezogenen Sachen, iuxta tenorem eingangs allegirten allerg(nä)d(ig)sten Kay(ser)l(ichen) Rescripts, in continenti veranstaltet und mir zu dem meinigen hinwiderumben verholffen werden möge, der allerhöchste wirdt Euer hochfreyherrl(ichen) Gnaden sothanen gnädigen Schutz und billigmässige Deferierung mit himmlischen Seegen reichlich vergelten ich aber werde sambt meinen unschuldigen 6 Kindern, denenselben lebenslang davor undterthänig dancken und in ties selber demuth leben und ersterben.

Euer hochfreyherrl(ichen) Gnaden,

unterthänig demüthigste

Elisabeth Huserlin

Elisabeth Husserlová se v této žádosti obrací na zemského hejtmana Krnovského knížectví ve věci svého manžela a také své vlastní životní situace po jeho uvěznění. Z dochované archiválie je patrné, že byla složena, opatřena pečeti a takto zaslána do kanceláře, kam dorazila 29. září roku 1710.

V úvodu listu Husserlová upozorňuje, že císař Josef I. v reskriptu z 27. září 1707 zrušil trest smrti pro jejího manžela. Proto sepsala v přítomnosti notáře žádost (v textu uvedeno "memoriál") za jeho

propuštění (v textu uvedeno "restituce") a zaslala ji radě města Krnova. Jelikož se jedná o procesní záležitost, zasílá druhé vyhotovení supliky také hejtmanství. Dodává, že to nemohla učinit dříve, protože byla zcela zaneprázdňena péčí o svého chotě, o jejich 6 dětí a starostmi se závazky, které na ni spadly.

Tvrdí, že svého muže plných 5 let a 15 týdnů ve vězení živí a zásobuje dřevem na otop. Kvůli těmto a jiným výdajům upadla do velké bídy a je v dlužích. Poukazuje na skutečnost, že je těžké splácet věřitelům a zároveň sama finančně zajišťovat celou rodinu. Vyjadřuje naději, že knížecí komora bude ve věci své části pohledávek shovívavá a že věří v její schopnost peníze v budoucnu vrátit. Závěrem žena prosí zemsko-knížecí úřad, aby přikázal městské radě vzít na vědomí obsah císařského reskriptu se vším všudy a aby jí konšelé nedělali problémy, kdyby se dlužní lhůta protahovala.

V dalším dopise prosí o vrácení dříve zabavených věcí, aniž by musela zaplatit dlužný finanční obnos. Sama sebe označuje za vdovu, z toho vyplývá, že její muž ve vězení zemřel. Také je patrné, že sama pokračovala v provozování knížecí palírny kořalky.

Podle agendy státních úřadů platily r.1714 židovskou toleranční daň v Krnovském knížectví pouze čtyři rodiny, z nichž žádná nebydlela přímo v Krnově. Marie Terezie chtěla po prohrané válce s Pruskem Židy z tzv. rakouského Slezska vyhnat (obviňovala je z kolaborace s nepřítelem), nakonec ale upravila jejich situaci tolerančním patentem z r.1752, ve kterém povoluje pobyt 119 rodinám. Vlivným přímluvcem u císařovny byl Královský úřad v Opavě, sledující hlavně ekonomické zájmy země. Většina z nich žila na Těšínsku. V celém Krnovsku byla usazena pouze rodina Natana Kaufmana, od r.1747 krčmáře v Branticích. V rámci ekonomických reforem byl r.1764 prodán státní monopol na obchodování s tabákem v celé monarchii společnosti zámožných vídeňských Židů. Společnost obdržela zvláštní povolení, které zaručovalo, že její pobočky mohly být vedeny Židy i v místech, kde měli jinak pobyt zakázán. Pro potřeby distribuce tabáku byl zřízen sklad v Bruntále řízený Lazarem Kohnem, jemuž podléhali trafikanti v Leskovci nad Moravicí a Městě Albrechticích. R.1775 je v Krnově zmiňována "tabáková židovka", která se zabývala také vykupováním starých stříbrných předmětů. Mezi léty 1776 a 1780 zastával funkci podnájemce skladu v Krnově Benedikt Jüdel.

Po r.1788 se začínají v Krnově objevovat Židé z Osoblahy a někteří zde i dočasně přebývají. Jejich stěhování do průmyslového města začíná velmi brzy po r.1848, poté co získávají občanská práva. Samostatná náboženská obec se ustavuje r.1877. Ve 2. polovině 19. století ovládli krnovští židovští podnikatelé zdejší textilní průmysl.

Krnovsko vstoupilo do éry novověku událostí více než středověkou – obviněním jedné ze složek vlastního obyvatelstva, byť od ostatních značně odlišné, z vraždění dětí, čarování s mateřským mlékem a trávením studní, a jejím následným vyhnáním roku 1535. Shodli se na něm nakonec měšťané (krnovští, hlubčičtí), šlechtici a knížecí představitelé (markrabě Jiří, Jordan) i panovník (Ferdinand I.). Krnov byl pak prakticky zcela bez Židů až do moderní doby. Pouze lichtenštejnská knížata si přes úřední zákaz občas obstarala jednotlivce k propachtování mýta nebo vinopalny.

V osudech Aberhaima i Elizabeth se odráží jejich doba. Jejich případy jsou dosti typické. Kolem roku 1500 žili Židé na některých místech stále ještě ve městech a těšili se relativní svobodě a prosperitě. Ekonomická i politická moc měst byla na vrcholu, a tak se města své konkurence postupně zbavovala. Účel světil prostředky. Kolem roku 1700 se již s Židy ve větších městech nesetkáváme, problémy se však vyskytují podobné. Drobná šlechta a měšťané žalují na Židy, že vybírají nepřiměřené poplatky, falšují peníze a tak okrádají státní nebo vrchnostenskou pokladnu, pracují jako vyzvědači pro nepřátelské země

Kořeny diskriminace Židů je nutné hledat v přirozenosti člověka, která má obavy z neznámého, z odlišného. A Židé si skutečně udržovali vlastní kulturu, náboženství a dokonce i jazyk. Dalším důvodem byla závist - Židé byli ekonomicky úspěšnější (v průměru ale chudší než ostatní obyvatelstvo). Staletí omezování v provozování většiny povolání je donutila naučit se přežít – podnikavostí, spořením a všemožným obcházením daných pravidel. Naopak postoj většinové společnosti byl dosti schizofrenní, když Židům vykazala místo na okraji společnosti, a pak se na ně dívala přes prsty např. za to, jakým způsobem se žíví.

Seznam použitých pramenů:

- Brann, M.: *Geschichte der Juden in Schlesien*, Breslau 1896 – 1917, LXXVII – LXXXII (Jordanova zpráva včetně svědectví obviněných)

- ZAO, Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského 1507 – 1784, inv. č. 1552

- ZAO, Velkostatek Krnov, inv. č. 1, fol. 7r, Urbář z r. 1523

Seznam použité literatury:

- Atlas univerzálních dějin židovského národa, Praha 1995
- Bartoš, J.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*, Ostrava 1966 – 1988
- Bechný, J. a kol.: *Slezsko*, Opava 1992
- Blucha, V.: *Historie města Krnova*, Krnov 1969
- Blucha, V.: *Společné momenty historie měst Hlubčic a Krnova*, Slezské vlastivědné sympozium 1995
- Blucha, V.: *Vysoké nebe*, Opava 1998
- Bondy, B., Dvorský, F.: *K historii Židů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 906 – 1620*, Praha 1906
- Brann, M.: *Geschichte der Juden in Schlesien*, Breslau 1896 – 1917
- Cassuto, A.: *Ein unbekanntes Dokument zur Geschichte der Juden in Troppau und - Jägerndorf* in: *Zeitschrift für Geschichte der Juden in Čechoslowakei*, Brünn 1930, s. 83 – 90
- Demel, J.: *Specifické podmínky života Židů na rakousko-pruském pomezí* in: *Židovská Morava*, Kroměříž 1996
- *Encyclopaedia Judaica*, Jerusalem 1972
- *Encyclopaedia Judaica (Das Judentum in Geschichte und Gegenwart)*, Berlin 1928 – 1932
- Hermann A. u. kol., *Geschichte Schlesiens*, Stuttgart 2000
- Klenovský, J.: *Židovská obec v Osoblaze*, Olomouc 1995
- Klenovský, J.: *Židovské památky Lipníku nad Bečvou*, Olomouc 2000
- *Ottův slovník naučný*, Praha 1888 – 1909
- Kuča, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha od 1996
- Pěkný, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001
- Spyra, J.: *Židé ve starém Krnově* (nevydáno)
- Spyra, J.: *Židé v Opavě* (připravuje se do tisku)
- Spyra, J., Wodziński, M.: *Židé ve Slezsku*, Český Těšín 2001
- *The Jewish Encyclopedia*, New York 1925

- Vorel P., *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. století*, Pardubice 2001
- Zahnaš, P.: *Z dějin židovské komunity v Osoblaze*, Slezské vlastivědné sympozium 1997
- Widera, E.: *Z dziejów społeczności żydowskiej w Białej i Prudniku*, Śląskie Sympozjum Krajoznawców 1997
- *Židé – dějiny a kultura*, Praha 1997